

*

**Zbigniew Igielski, „Sikhizm”,
Wydawnictwo WAM, Kraków 2008, ss. 136.**

Ludzkie myślenie, wartościowanie, sposób podejmowania decyzji i ich realizacja dokonują się pod wpływem różnych czynników. Do najważniejszych faktorów warunkujących funkcjonowanie człowieka jako jednostki i zbiorowości należy religia. Dla osób żyjących w Polsce i Europie znaczenie ma chrześcijaństwo. Sytuacja jest odmienna na innych kontynentach, w tym azjatyckim, który znajduje się pod wpływem dwóch wielkich religii – hinduizmu i buddyźmu. W Azji zamieszkują także wyznawcy pomniejszych religii, do których należy sikhizm.

Okazję do bliższego poznania sikhizmu stanowi opracowanie Zbigniewa Igielskiego, absolwenta wydziału orientalistyki Uniwersytetu Warszawskiego, pt. *Sikhizm*. Jest to najnowsza, czternasta, publikacja z serii *Mala Biblioteka Religii*. Jest ona interesująca z tego powodu, że w języku polskim nie wydano dotychczas monografii dotyczącej sikhizmu. Opracowanie składa się ze *Wstępu* (s. 5-7) oraz ośmiu części zatytułowanych następująco: *Wprowadzenie* (s. 9-11); *Zarys historii* (s. 12-32); *Sikhijskie materiały hagiograficzne* (s. 33-43); *Kanoniczne księgi sikhizmu* (s. 44-61); *Doktryna sikhizmu* (s. 62-82); *Życie religijne sikha* (s. 83-106); *Kasty, sekty i odłamy w sikhizmie* (s. 107-117); *Zakończenie* (s. 118-122). Na końcu opracowania (s. 123-134) zawarto informację na temat używanych skrótów, materiałów źródłowych, literatury przedmiotu a także sześć ilustracji.

Sikhizm to jedna z najmłodszych religii na świecie. Grono jej wyznawców stanowi grupa ponad 25 mln osób. Kolebką i głównym centrum sikhizmu jest Pendżab, kraina, która obecnie znajduje się na obszarze pakistańskim i indyjskim. Nazwa religii koresponduje ze słowem *sekha*, które w języku palijskim oznacza ucznia zgłębiającego wiedzę religijną. Sikhizm czerpie z dwóch religii, które oddziaływały, nie zawsze pokojowo, na siebie – hinduizmu i islamu. Początki religii związane są z osobą Nanaka (1469-1539). Stąd niekiedy nazywana jest ona *Nanak-path*, czyli *Droga Nanaka*. W 1520 roku Nanak założył pierwszą gminę sikhijską, w której zgromadził uczniów. Komponował hymny, które później stały się podstawą liturgii sikhijskiej. Po Nanaku

wspólnotą kierowało dziewięciu nauczycieli. Ostatni z nich – Gobind Singh – zmarł w 1708 roku. Nanak i jego następcy podejmowali działania mające na celu rozwój religii sikhijskiej. Spisano teksty, które były używane w ramach ustnego przepowiadania. Podejmowano reformy natury społecznej, np. zrównano w prawach kobiety i mężczyzn, odrzucono obyczaje hinduskie, w tym *sati*, czyli praktykę palenia wdów razem z ciałem zmarłych mężów, w ramach misji charytatywnej prowadzono jadalnię dla ubogich. Umacniano i rozwijano doktrynę sikhijską. Nie ograniczono się do wąskiego grona wyznawców, lecz organizowano działalność misyjną. Okazją sprzyjającą umocnieniu sikhizmu było budowanie miast, które stawały się centrami religijnymi oraz gospodarczymi i politycznymi. Pierwszym miastem był Amritsar, który pierwotnie nosił nazwę Ramdas – imię jego założyciela, a jednocześnie czwartego nauczyciela. Poważnym problemem w rozwoju sikhizmu było nieprzychylnie nastawienie władców indyjskich, którzy wywodzili się z kręgu muzułmańskiego. Konieczność konfrontacji z islamem była powodem formowania jednostek bojowych, których waleczność jest powszechnie znana do dnia dzisiejszego. Ważne znaczenie miało Bractwo Czystych, tzw. *Khalsa*, skupiające elitę sikhijską (s. 5-26).

Ponieważ Gobind Singh, ostatni nauczyciel, nie wyznaczył następcy, władzę przejęli żołnierze, którymi dowodził Banda Singh Bahadur. Po ośmiu latach rządów wojska rozbito, a jego stracono w Delhi w 1716 roku. Sytuacja uległa zmianie za maharadży Randżita Singha. Pendżab stał się silnym państwem, którego wojska dokonywały systematycznych podbojów. Po śmierci maharadży w 1839 roku kraj popadł w chaos, co zostało wykorzystane przez Brytyjczyków. Po dwóch zwycięskich wojnach włączyli oni Pendżab do strefy swych wpływów (s. 27-29).

W czasie panowania Brytyjczyków podjęto działania mające na celu umocnienie świadomości religijnej i kulturalnej sikhów. Obawiano się, że religia ich będzie traktowana jako sekta hinduska. Działania integracyjne nie były łatwe ze względu na brak wyraźnego przywództwa. Pozytywną rolę odegrał powstały w 1873 roku ruch o nazwie *Singh Sabha* oraz utworzony w 1920 roku Komitet do Spraw Obrony Gurdwar (*Śromani Gurdwara Parbandhak Committee*). W ramach komitetu podejmowano działania na rzecz odzyskiwania świątyń sikhijskich, które znajdowały się w obcych rękach, publikowano książki na tematy religijne oraz nauczano prawd wiary (s. 30-31).

Brzemienne w skutkach dla sikhów było powstanie w 1947 roku dwóch państw: Indii i Pakistanu. Zachodnia część Pendżabu znalazła

się po stronie pakistańskiej. Ruchy migracyjne, mające miejsce w tym okresie, spowodowały, że wielu sikhów straciło majątki na terenie pakistańskim. Byli także liczni zabici. Rozczarowanie panującą sytuacją wzmacniało ruchy separatystyczne, których członkowie dążyli do utworzenia niepodległego państwa o nazwie Khalistan. Ich działalność była zwalczana przez rząd indyjski. Szeroko zakrojoną akcją podjęto w 1984 roku. Wskutek niej wiele osób zostało zabitych oraz zniszczono miejsca kultu. W odwecie zabito premier Indii Indirę Gandhi. Wywołało to falę pogromów ludności sikhijskiej. Z tego powodu wielu sikhów wyemigrowało, głównie do USA, Wielkiej Brytanii i Kanady. Obecnie sytuacja jest stabilna, czego symbolem jest sikh Manmohan Singh, od 2004 roku premier Indii (s. 31-32).

W części trzeciej swego opracowania Zbigniew Igielski prezentuje materiały hagiograficzne odnoszące się do Nanaka. Mają one ważne znaczenie dla doktryny sikhijskiej oraz dla literatury pendzabskiej. Utwory te nazywane są *dżanam-sakhi*, co można przetłumaczyć jako *Zbiory (opowieści o) życiu*. Początkowo funkcjonowały one w formie ustnej, później były stopniowo spisywane. Najstarsze zabytki pochodzą z XVII wieku. Mają one formę narracyjną lub dialogową (s. 33-43).

Obok hagiografii dla doktryny sikhijskiej istotne są księgi kanoniczne, do których należą: *Adi Granth*, *Dasam Granth* i *Waran Bhai Gurdas Dżi*. Najważniejsza jest *Adi Granth*, czyli *Najpierwsza Księga*. Kształtowała się ona od czasów Nanaka do XVIII wieku, w którym miała miejsce ostateczna redakcja tekstu. Księga podzielona jest na 1430 stron; układ ten zachowuje się w przedrukach. Zapisano ją w języku *gurbani*, który jest niejednorodny i niejednoznaczny. Z tego powodu badacze uznają księgę za „skarbnicę dialektów staroindyjskich”. Aby tekst można było łatwiej interpretować wydawano komentarze oraz tłumaczenia na język pendzabski i angielski. Najbardziej znany jest dziesięciotomowy komentarz autorstwa profesora Sahiba Singha (1872-1977). Ponieważ Gobind Singh, ostatni nauczyciel sikhizmu, przekazał *Adi Granth* duchową władzę, sikhowie otaczają ją szczególną czcią – traktują ją jako inkarnację wszystkich nauczycieli (s. 44-53).

Drugą w hierarchii księgą sikhizmu jest *Dasam Granth – Księga (autorstwa) dziesiątego (nauczyciela sikhijskiego)*. Autorstwo przypisuje się Gobind Singhowi. Faktycznie jest on autorem części księgi, pozostali autorzy są nieznanymi. Niekiedy, ze względu na różnice doktrynalne, podważa się jej kanoniczność. W księdze proponuje się odmienną wizję „człowieka pobożnego”. Podczas gdy w *Adi Granth* po-

winien zajmować się on medytacją, to, według *Dasam Granth*, głównym jego celem jest walka z tyranią i religijnym fanatyzmem (s. 54-60).

Ostatnią księgą, która ma znaczenie dla sikhizmu jest *Waran Bhai Gurdas Dži*. Jej autorem jest Bhai Gurdas (1551-1636). Zawarto w niej pogłębianą doktrynę sikhijską. Do zapisu użyto archaicznej formy języka pendżabskiego. Ponieważ pod względem językowym nie jest ona źródłem większych problemów, ma znaczenie jako klucz interpretacyjny do *Adi Granth* (s. 60-61).

Doktryna sikhizmu opiera się na trzech filarach. Pierwszy ma odniesienie do Boga, dwa kolejne do życia doczesnego. W ramach pierwszego istotne znaczenie odgrywa medytacja (*simaran*). Polega ona na pamiętaniu o Bogu, nabożnym wypowiedaniu jego imion oraz recytacji tekstów ze świętych ksiąg. Dwa kolejne filary związane są ze służbą na rzecz wspólnoty (*sewa*). Z jednej strony, jest ona realizowana poprzez wysiłek fizyczny i intelektualny, z drugiej zaś, poprzez datki. W sikhizmie praca fizyczna traktowana jest jako okazja do uświęcania człowieka. Ujawnia się tu różnica względem hinduizmu, w ramach którego tego typu aktywność zarezerwowana jest dla ludzi z niższych warstw bądź społecznego marginesu. Darowizny na rzecz wspólnoty mają formę dziesięciny z dochodów, która pobierana jest od tych, którzy są w stanie ją zapłacić (s. 62-65).

W odniesieniu do relacji Bóg – człowiek (dusza) można wskazać, że sikhizm czerpie z islamu i hinduizmu. Wspólna z islamem jest koncepcja Boga, który jest jeden. Jest on stwórcą świata, który jednak nie stanowi jego części. Świat stworzony stopniowo zanika po to, by zostać stworzonym ponownie. Istotną rolę w teologii sikhijskiej ma koncepcja Bożego imienia, pod którym objawia się on człowiekowi. Momentem wspólnym z hinduizmem jest koncepcja reinkarnacji i migracji duszy. Dusza podlega nagrodzie lub karze, zależnie od tego, czy czyny były dobre, czy złe. Interesująca jest koncepcja grzechu, szczególnie w odniesieniu do sikhijskiego prawa. Zgodnie z obowiązującymi przepisami zakazane jest obcinanie włosów, spożywanie mięsa pochodzącego z muzułmańskiego uboju rytualnego, pozamałżeńskie stosunki seksualne oraz stosowanie używek, zwłaszcza tytoniu. Pokuta wiąże się z karą finansową (*tankha*). Niekiedy konieczne jest ponowne przyjęcie do wspólnoty (s. 66-70).

Życie religijne sikhów związane jest ze świątynią, nazywaną *gurdwara*. Stanowi ona miejsce kultu religijnego, którego głównym elementem jest odczytywanie lub odśpiewywanie świętych tekstów. Główną świątynią sikhijską jest tzw. Złota Świątynia w Amritsarze.

W centrum świątyni jest miejsce przechowywania księgi *Adi Granth*. Obok funkcjonuje *langar* – kuchnia, w której pielgrzymi mogą spożyć darmowy posiłek. Przy większych organizuje się szkoły, księgarnie i noclegownie dla pielgrzymów. W sikhizmie nie ma stanu kapłańskiego. Modlitwom mogą przewodniczyć mężczyźni i kobiety. W czasie liturgii przewidziane jest spożywanie potrawy przygotowanej z mąki, masła, cukru i wody. Ciekawostką jest brak w tygodniu dnia, który byłby przeznaczony na świętowanie. Poza świątynią sikhowie praktykują życie religijne w ramach odmawianych modlitw porannych i wieczornych. W ciągu dnia mają obowiązek medytowania nad Bożym imieniem. Ceremonie religijne związane z życiem codziennym są proste. Odprawiane są one z okazji narodzin, inicjacji (chrztu), zawarcia małżeństwa oraz śmierci. W życiu religijnym sikhów znaczenie mają różnego rodzaju symbole. Są one uporządkowane i proste. Najważniejszym jest napis „Ik onkar”, który oznacza „jest jeden stwórca”. Elementem, który popularnie kojarzony jest z sikhami jest turban. Do jego noszenia zobowiązani są ci, którzy przeszli ceremonię chrztu. Kobiety mogą nosić turbany, nie są jednak do tego zobligowane. Po kolorze i kształcie turbanu można rozpoznać, np. przynależność do grupy w ramach sikhizmu, bądź preferencje polityczne (s. 83-106).

W sikhizmie ujawnia się łagodnie kwestia stanowiąca istotny element hinduizmu, którą jest kastowość. Sikhowie traktują się nawzajem jako równi. Nie ma grup społecznych, które byłyby z założenia wykluczone, których obecność skutkowałaby zaciąganiem przez innych rytualnej nieczystości. System kastowy odbija się w przyporządkowaniu zawodowym. Przykładowo, w sikhizmie, podobnie jak w hinduizmie, są grupy osób zajmujące się sprzątaniem. Różnica polega na tym, że z wykonywaniem tego zawodu nie jest związana rytualna nieczystość, a co za tym idzie społeczna marginalizacja.

Brak silnego ośrodka przywódczego skutkował w sikhizmie wyłanianiem się różnego rodzaju ugrupowań religijnych, które można nazwać sektami. Te, które realizują główne założenia sikhizmu, określa się mianem ortodoksyjnych, pozostałe – nieortodoksyjnych. Założycielem najstarszej nieortodoksyjnej sekty jest Śri Ćanda, syn Nanaka. Po tym, jak nie został mianowany następcą, założył własne ugrupowanie. Jego członkowie nie uznają dziewięciu nauczycieli, którzy działali po Nanaku. Nie akceptują obyczaju ścinania włosów oraz noszenia symboli sikhijskich. Prowadzą tryb życia ascetyczny; wielu wybiera celibat. W społeczności sikhijskiej cieszą się powszechnym szacunkiem. Obok sikhów ortodoksyjnych i nieortodoksyjnych występują także ugrupowania kwalifikowane jako heretyckie, których przedstawiciele

znajdują się na pograniczu pomiędzy sikhizmem a hinduizmem. Pomimo ujawniających się w ramach sikhizmu różnych nurtów, ich przedstawiciele odnoszą się do siebie nawzajem z reguły tolerancyjnie (s. 107-116).

Opracowanie Zbigniewa Igielskiego pt. *Sikhizm* jest interesujące. Jego walorem, obok uzupełnienia luki w polskiej literaturze, jest przystępny język. Dzięki temu przybliżonych zostało wiele kwestii, które dla polskiego czytelnika są raczej egzotyczne. Niefortunna jest próba zestawienia tematycznego kwestii grzechu pierwotnego, czy też grzechu świata, w sikhizmie i chrześcijaństwie, w ramach której naukę chrześcijańską zredukowano do poglądów francuskiego jezuita Pierre'a Teilharda de Chardin (s. 119-121). Podsumowując, należy wskazać, że opracowanie jest godne uwagi. Dzięki niemu można poznać religię, która dla jej członków jest niczym innym, jak „Ojcostwem Najwyższego i braterstwem wszystkich ludzi”.

KS. ADAM ROMEJKO
Instytut Politologii
Uniwersytet Gdański

*